

SANOAT KORXONALARIDA SOLIQ IMTIYOZLARINI QO'LLASH MASALASI

Alyorbekov Muhammadamin Zafarbek o'g'li

AndMI Iqtisodiyot yo'nalishi 4-bosqich talabasi.

A.M.Anafiyayev AndMI. Iqtisodiyot kafedrasida dotsenti (PhD).

Annotatsiya: Sanoat korxonalarida soliq imtiyozlarini qo'llash sohasida o'tkazilayotgan yangi islohotlar va o'zgarishlar, mamlakat iqtisodiyotining o'sishi va sanoat sektorining rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatmoqda. Bu maqolada, sanoat korxonalarida soliq imtiyozlarini qo'llash mavzusiga qanday o'tilayotganligi, ulardan foydalanishning afzalliklari, va bu jarayonni yanada rivojlantirish uchun muhim masalalar keltiriladi.

Kalit so'zlar: Iqtisodiy taraqqiyot, investitsiyalar, ish o'rinlari yaratish, moliyaviy barqarorlik, davlat dostligi, sanoat rivojlanishi, iqtisodiy stabilitet, xalqaro hamkorlik.

Sanoat korxonalarining soliq imtiyozlari, mamlakatning iqtisodiyati uchun ahamiyatli faktor bo'lib, ularni qo'llash orqali korxonalarni rag'batlantirish muhimdir. Soliq imtiyozlarini qo'llashning asosiy maqsadi nimalardan iborat. Mamlakatning iqtisodiyotini rivojlantirish, investitsiyalarini jalb qilish, ish o'rinlari yaratish yoki boshqa maqsadlar.

Soliq imtiyozlari - davlat tomonidan soliq to'lovchilarga berilgan yengilliklar; soliqlar miqdorini kamaytirish, soliq to'lash shartini yengillashtirish yoki soliqdan to'la ozod qilishdan iborat. Soliq imtiyozlari soliq undiriladigan daromad turlarini qisqartirib, umumiy kamaytirilgan daromaddan soliq olish, soliq olinmaydigan minimal daromadni belgilash, soliq stavkalarini kamaytirish, soliqni to'lab bo'lish muddatini qulay qilish orqali amalga oshiriladi. Soliq imtiyozlari soliq to'lovchilarga nisbatan tabaqalashtiriladi, muayyan ijtimoiy yoki iqtisodiy maqsadni ko'zlaydi. Soliq imtiyozlari davlat qo'lida bozor iqtisodiyotini tartibga solishga xizmat qiladi. Ular orqali iqtisodiy faoliyatning ma'lum bir turlari rag'batlantiriladi. Sharoitga qarab Soliq imtiyozlari qayta ko'rib turiladi. Soliq imtiyozlari berishning xilmaxil shakllari jahondagi ko'pgina mamlakatlarning soliq amaliyotida qo'llaniladi.

Sanoat korxonalariga soliq imtiyozlari berish, davlatning sanoat sektorini rivojlantirish, ish o'rinlari yaratish, va investitsiyalarni jalb qilish uchun o'zgaruvchan vosita sifatida ro'yxatga olingan. Soliq imtiyozlari orqali korxonalar, moliyaviy chegaralanishlarni kamaytirish, texnologiyalarni joriy etish, va yangi bozorlarga kirishda afzallik yaratishlari mumkin.

Soliq imtiyozlari qo'llashda muhim ko'rsatkich, davlat va sanoat korxonalarining hamkorlikda ishlashidir. Soliq imtiyozlarini qo'llagan korxonalar, davlat tomonidan berilgan imtiyozlarni amalga oshirish orqali iqtisodiy stabilizatsiyani ta'minlashadi va yangi investitsiyalarni jalb qilishda davlat bilan birgalikda ishlaydi.

Sanoat korxonalariga soliq imtiyozlarini qo'llash, sanoat sektoridagi investitsiyalarni oshiradi va texnologik yangilanishni tezlashtiradi. Korxonalar, soliq imtiyozlari orqali yangi texnologiyalarni joriy etish, mahsulot sifatini oshirish, va ish jarayonlarini avtomatlashtirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Bir necha muammo ham mavjud. Soliq imtiyozlarini qo'llash jarayonida muhim muammo - soliq solalarining cheklanganligi va soliqni bajarishdagi muammolar. Bu masala yechilishi uchun davlat va korxonalar o'rtasidagi samarador munosabatni kuchaytirish, yuqori sifatli moliyaviy va hisobot boshqaruvini rivojlantirish kerak.

Sanoat korxonalarida soliq imtiyozlarini qo'llash jarayoni davlat va tashkilotlar uchun mustaqil foydalani beruvchi bo'lishi lozim. Kelajakda soliq imtiyozlarini qo'llash jarayoni sanoat korxonalarining rivojlanishi, mamlakatning iqtisodiyotini mustahkamlash va yangi bozorlarga kirishni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

Shuningdek O'zbekiston Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi tomonidan soliq imtiyozlari va preferensiyalar, jumladan, individual imtiyozlar, ular tomonidan to'langan soliqlar va moliyaviy ko'rsatkichlar tahlil qilindi. Ochiq ma'lumotlar portalida 2023 yilning birinchi choragi uchun imtiyozli tadbirkorlar to'g'risidagi ma'lumotlar mavjud. Jumladan, ushbu davrda 44183 korxonaga jami 9 trln. so'mdan ortiq soliq imtiyozlaridan foydalanganligi aniqlangan.

(1-jadval)

Soliq turlari va imtiyozlar to'g'risida ma'lumot¹

№	Soliq turi	Imtiyozlar (mlrd. so'm)	% hisobida
1	Qo'shilgan qiymat solig'i	8 446,65	(93,5%)
2	Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i	146,6	(1,6%)
3	Foyda solig'i	146,2	(1,6%)
4	Yer solig'i	121,1	(1,3%)

¹ <https://www.gazeta.uz/oz/2022/05/30/tax-incentives/>

5	Ijtimoiy soliq	90,0	(1%)
6	Mol-mulk solig'i	54,5	(0,6%)
7	Aylanmadan olinadigan soliq	30,8	(0,3%)
Jami		9 035,9	100 %

Soliq imtiyozlari 7 turdagi soliqlar bo'yicha berilgan va ularning salmoqli qismi qo'shilgan qiymat solig'i (QQS) hissasiga to'g'ri keladi (93,5%). Keyingi o'rinlardan jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i (1,6%), foyda solig'i (1,6%), yer solig'i (1,3%), ijtimoiy soliq (1%), mol-mulk solig'i (0,6%) va aylanmadan olinadigan soliqlar (0,3%) joy olgan.

Sohalar kesimida bo'yicha tog'-kon sanoati, bank, transport, farmatsevtika, kommunal xizmat ko'rsatish, neft-gaz qazib chiqarish, energetika, sug'urta, tibbiyot, qurilish, dam olish, sport va boshqa yo'nalishlarda faoliyat yuritgan korxonalar imtiyozlardan foydalangan.

2-jadval

Eng ko'p soliq imtiyozlariga ega bo'lgan Top-10 xo'jalik yurituvchi subyekt va ularga berilgan imtiyoz to'g'risida ma'lumot.²

№	Korxonalar nomi	Imtiyozlar (mlrd. so'm)
1	«Navoiy kon-metallurgiya kombinati» AJ	1 327, 1
2	TIF «O'zmilliy bank» AJ	530, 6
3	«Olmaliq kon-metallurgiya kombinati» AJ	457,3
4	«Ipoteka-bank»	422,2
5	"O'zbekiston sanoat-qurilish bank" ATB	400,9
6	«Agrobank»	397,7
7	"Asaka" bank	251,9
8	Xalq banki	195,1
9	«Kapitalbank»	181,3

² <https://www.gazeta.uz/oz/2022/05/30/tax-incentives/>

10	"Asia trans gaz" MCHJ	164,8
----	-----------------------	-------

Shunigdek, ma'lumotda soliq imtiyoziga ega bo'lib, umuman soliq to'lamagan korxonalar ham mavjud. Ular imtiyozga ega bo'lgan jami soliq to'lovchilarning 35% yoki 15478 tani tashkil etadi. O'rganish davrida bunday korxonalarining jami soliq imtiyozlari miqdori 3 trillion so'mdan ziyodni tashkil etgan.

(3-jadval)

Soliqning qaysi turidan eng ko'p imtiyozlarga ega bo'lgan Top-10 korxonalar to'g'risida ma'lumot³

№	Korxonalar nomi	Soliq imtiyozining turi	Imtiyozlar (mlrd. so'm)
1	«Navoiy kon-metallurgiya kombinati» AJ	QQS	1327,1
2	Uzbekistan airways	QQS	152,8
3	«Toshisqquvvati» DUK	QQS	35,4
4	«O'zbekiston milliy elektr tarmoqlari» AJ	QQS	33,6
5	Farm Luks Invest MCHJ	QQS	24,1
6	SFI management group MCHJ	QQS	19,5
7	Renaissance Heavy Industries	Foyda solig'i	17,5
8	ERIELL OFSME DMCC — 0173	QQS	16,2
9	«Sibir» aviakompaniyasi AJning vakolatxonasi	Foyda solig'i	15,8
10	Constanta group	QQS	14,6

Xulosa qilib aytganda sanoat korxonalarida soliq imtiyozlarini qo'llash, mamlakat iqtisodiyotining rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadigan boshqa bir vosita. Davlat va sanoat tashkilotlarining hamkorlikda ishlashlari, soliq imtiyozlarini rivojlantirish va muammolarini hal qilish, yangi investitsiyalarni jalb qilish, va sanoat korxonalarining yangi texnologiyalarni qo'llash imkoniyatini yaratishga yo'l ochildi.

³ <https://www.gazeta.uz/oz/2022/05/30/tax-incentives/>

Bu, mustaqil moliyaviy va sanoat sektorining rivojlanishida muhim bosqichni belgilaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyevning "2020—2025-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida"gi PF-5992-son farmoni Toshkent sh., 2020-yil 12-may.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyevning 2020 yil 24-yanvar kungi Oliy Majlisga Murojatnomasi. "Ishonch" gazetasi №15-16 (4301) 25.01.2020 y.-1-4 b
3. O'zbekiston Respublikasining "O'zbekiston Respublikasining Markaziy banki to'g'risida"gi, O'zbekiston Respublikasi Qonuniga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish haqida"gi 2019-yil 11-noyabrdagi O'RQ-582-sonli Qonuniga muvofiq yangi tahrirda qabul qilingan
4. "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuniga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish haqidagi 05.11.2019 yildagi O'RQ-580-son.
5. "Valyutani tartibga solish to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuniga o'zgartish va qo'shimchalar kiritish haqidagi 22.10.2019 yildagi O'RQ-573-son.
6. "To'lovlar va to'lov tizimlari to'g'risida"gi 01. 11.2019 yildagi O'RQ-578-son.
7. Soliq kodeksi 2023 yil.
8. Abdullaeva Sh.Z., Abdullaev Yo.A., Qoraliev T.M. Bank ishi. Darslik. –T.: "Iqtisod va moliya", 2010
9. Белоглазова Г.Н. Деньги, кредит, банки. –М.: «Юрайт», 2015 г
10. Бабук И.М. Экономика промышленного предприятия: учебник; - М.: Инфра-М, 2018 г.- 432 с.
11. Omonov A.A., Marpatov M.D. Pul va pul muomalasi. O'quv qo'llanma –T.: 2020, «Akademiya» nashriyoti.

Alyorbekov Muhammadamin Zafarbek o'g'li
AndMI Iqtisodiyot yo'nalishi 4-bosqich talabasi.

A.M.Anafiyayev AndMI. Iqtisodiyot kafedrasida dotsenti (PhD).

Annotatsiya: Sanoat korxonalarida soliq imtiyozlarini qo'llash sohasida o'tkazilayotgan yangi islohotlar va o'zgarishlar, mamlakat iqtisodiyotining o'sishi va sanoat sektorining rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatmoqda. Bu maqolada, sanoat korxonalarida soliq imtiyozlarini qo'llash mavzusiga qanday o'tilayotganligi, ulardan foydalanishning afzalliklari, va bu jarayonni yanada rivojlantirish uchun muhim masalalar keltiriladi.

Kalit so'zlar: Iqtisodiy taraqqiyot, investitsiyalar, ish o'rinlari yaratish, moliyaviy barqarorlik, davlat dostligi, sanoat rivojlanishi, iqtisodiy stabilitet, xalqaro hamkorlik.

Sanoat korxonalarining soliq imtiyozlari, mamlakatning iqtisodiyati uchun ahamiyatli faktor bo'lib, ularni qo'llash orqali korxonalarni rag'batlantirish muhimdir. Soliq imtiyozlarini qo'llashning asosiy maqsadi nimalardan iborat. Mamlakatning iqtisodiyotini rivojlantirish, investitsiyalarini jalb qilish, ish o'rinlari yaratish yoki boshqa maqsadlar.

Soliq imtiyozlari - davlat tomonidan soliq to'lovchilarga berilgan yengilliklar; soliqlar miqdorini kamaytirish, soliq to'lash shartini yengillashtirish yoki soliqdan to'la ozod qilishdan iborat. Soliq imtiyozlari soliq undiriladigan daromad turlarini qisqartirib, umumiy kamaytirilgan daromaddan soliq olish, soliq olinmaydigan minimal daromadni belgilash, soliq stavkalarini kamaytirish, soliqni to'lab bo'lish muddatini qulay qilish orqali amalga oshiriladi. Soliq imtiyozlari soliq to'lovchilarga nisbatan tabaqalashtiriladi, muayyan ijtimoiy yoki iqtisodiy maqsadni ko'zlaydi. Soliq imtiyozlari davlat qo'lida bozor iqtisodiyotini tartibga solishga xizmat qiladi. Ular orqali iqtisodiy faoliyatning ma'lum bir turlari rag'batlantiriladi. Sharoitga qarab Soliq imtiyozlari qayta ko'rib turiladi. Soliq imtiyozlari berishning xilmaxil shakllari jahondagi ko'pgina mamlakatlarning soliq amaliyotida qo'llaniladi.

Sanoat korxonalariga soliq imtiyozlari berish, davlatning sanoat sektorini rivojlantirish, ish o'rinlari yaratish, va investitsiyalarni jalb qilish uchun o'zgaruvchan vosita sifatida ro'yxatga olingan. Soliq imtiyozlari orqali korxonalar, moliyaviy chegaralanishlarni kamaytirish, texnologiyalarni joriy etish, va yangi bozorlarga kirishda afzallik yaratishlari mumkin.

Soliq imtiyozlari qo'llashda muhim ko'rsatkich, davlat va sanoat korxonalarining hamkorlikda ishlashidir. Soliq imtiyozlarini qo'llagan korxonalar, davlat tomonidan berilgan imtiyozlarni amalga oshirish orqali iqtisodiy stabilizatsiyani ta'minlashadi va yangi investitsiyalarni jalb qilishda davlat bilan birgalikda ishlaydi.

Sanoat korxonalariga soliq imtiyozlarini qo'llash, sanoat sektoridagi investitsiyalarni oshiradi va texnologik yangilanishni tezlashtiradi. Korxonalar, soliq imtiyozlari orqali yangi texnologiyalarni joriy etish, mahsulot sifatini oshirish, va ish jarayonlarini avtomatlashtirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Bir necha muammo ham mavjud. Soliq imtiyozlarini qo'llash jarayonida muhim muammo - soliq solalarining cheklanganligi va soliqni bajarishdagi muammolar. Bu masala yechilishi uchun davlat va korxonalar o'rtasidagi samarador munosabatni kuchaytirish, yuqori sifatli moliyaviy va hisobot boshqaruvini rivojlantirish kerak.

Sanoat korxonalarida soliq imtiyozlarini qo'llash jarayoni davlat va tashkilotlar uchun mustaqil foydalani beruvchi bo'lishi lozim. Kelajakda soliq imtiyozlarini

qo'llash jarayoni sanoat korxonalarining rivojlanishi, mamlakatning iqtisodiyotini mustahkamlash va yangi bozorlarga kirishni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

Shuningdek O'zbekiston Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi tomonidan soliq imtiyozlari va preferensiyalar, jumladan, individual imtiyozlar, ular tomonidan to'langan soliqlar va moliyaviy ko'rsatkichlar tahlil qilindi. Ochiq ma'lumotlar portalida 2023 yilning birinchi choragi uchun imtiyozli tadbirkorlar to'g'risidagi ma'lumotlar mavjud. Jumladan, ushbu davrda 44183 korxonaga jami 9 trln. so'mdan ortiq soliq imtiyozlaridan foydalanganligi aniqlangan.

(1-jadval)

Soliq turlari va imtiyozlar to'g'risida ma'lumot⁴

№	Soliq turi	Imtiyozlar (mlrd. so'm)	% hisobida
1	Qo'shilgan qiymat solig'i	8 446,65	(93,5%)
2	Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i	146,6	(1,6%)
3	Foyda solig'i	146,2	(1,6%)
4	Yer solig'i	121,1	(1,3%)
5	Ijtimoiy soliq	90,0	(1%)
6	Mol-mulk solig'i	54,5	(0,6%)
7	Aylanmadan olinadigan soliq	30,8	(0,3%)
Jami		9 035,9	100 %

Soliq imtiyozlari 7 turdagi soliqlar bo'yicha berilgan va ularning salmoqli qismi qo'shilgan qiymat solig'i (QQS) hissasiga to'g'ri keladi (93,5%). Keyingi o'rinlardan jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i (1,6%), foyda solig'i (1,6%), yer solig'i (1,3%), ijtimoiy soliq (1%), mol-mulk solig'i (0,6%) va aylanmadan olinadigan soliqlar (0,3%) joy olgan.

Sohalar kesimida bo'yicha tog'-kon sanoati, bank, transport, farmatsevtika, kommunal xizmat ko'rsatish, neft-gaz qazib chiqarish, energetika, sug'urta, tibbiyot,

⁴ <https://www.gazeta.uz/oz/2022/05/30/tax-incentives/>

qurilish, dam olish, sport va boshqa yo'nalishlarda faoliyat yuritgan korxonalar imtiyozlardan foydalangan.

2-jadval

Eng ko'p soliq imtiyozlariga ega bo'lgan Top-10 xo'jalik yurituvchi subyekt va ularga berilgan imtiyoz to'g'risida ma'lumot.⁵

№	Korxonalar nomi	Imtiyozlar (mlrd. so'm)
1	«Navoiy kon-metallurgiya kombinati» AJ	1 327, 1
2	TIF «O'zmilliy bank» AJ	530, 6
3	«Olmaliq kon-metallurgiya kombinati» AJ	457,3
4	«Ipoteka-bank»	422,2
5	"O'zbekiston sanoat-qurilish bank" ATB	400,9
6	«Agrobank»	397,7
7	"Asaka" bank	251,9
8	Xalq banki	195,1
9	«Kapitalbank»	181,3
10	"Asia trans gaz" MCHJ	164,8

Shunigdek, ma'lumotda soliq imtiyoziga ega bo'lib, umuman soliq to'lamagan korxonalar ham mavjud. Ular imtiyozga ega bo'lgan jami soliq to'lovchilarning 35% yoki 15478 tani tashkil etadi. O'rganish davrida bunday korxonalarning jami soliq imtiyozlari miqdori 3 trillion so'mdan ziyodni tashkil etgan.

(3-jadval)

Soliqning qaysi turidan eng ko'p imtiyozlarga ega bo'lgan Top-10 korxonalar to'g'risida ma'lumot⁶

№	Korxonalar nomi	Soliq imtiyozining turi	Imtiyozlar (mlrd. so'm)
1	«Navoiy kon-metallurgiya kombinati» AJ	QQS	1327,1

⁵ <https://www.gazeta.uz/oz/2022/05/30/tax-incentives/>

⁶ <https://www.gazeta.uz/oz/2022/05/30/tax-incentives/>

2	Uzbekistan airways	QQS	152,8
3	«Toshisshiqquvvati» DUK	QQS	35,4
4	«O‘zbekiston milliy elektr tarmoqlari» AJ	QQS	33,6
5	Farm Luks Invest MCHJ	QQS	24,1
6	SFI management group MCHJ	QQS	19,5
7	Renaissance Heavy Industries	Foyda solig‘i	17,5
8	ERIELL OFSME DMCC — 0173	QQS	16,2
9	«Sibir» aviakompaniyasi AJning vakolatxonasi	Foyda solig‘i	15,8
10	Constanta group	QQS	14,6

Xulosa qilib aytganda sanoat korxonalarida soliq imtiyozlarini qo'llash, mamlakat iqtisodiyotining rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadigan boshqa bir vosita. Davlat va sanoat tashkilotlarining hamkorlikda ishlashlari, soliq imtiyozlarini rivojlantirish va muammolarini hal qilish, yangi investitsiyalarni jalb qilish, va sanoat korxonalarining yangi texnologiyalarni qo'llash imkoniyatini yaratishga yo'l ochildi. Bu, mustaqil moliyaviy va sanoat sektorining rivojlanishida muhim bosqichni belgilaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyevning “2020—2025-yillarga mo‘ljallangan O‘zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-5992-son farmoni Toshkent sh., 2020-yil 12-may.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyevning 2020 yil 24-yanvar kungi Oliy Majlisga Murojatnomasi. “Ishonch” gazetasi №15-16 (4301) 25.01.2020 y.- 1-4 b
3. O‘zbekiston Respublikasining “O‘zbekiston Respublikasining Markaziy banki to‘g‘risida”gi, O‘zbekiston Respublikasi Qonuniga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish haqida”gi 2019-yil 11-noyabrdagi O‘RQ-582-sonli Qonuniga muvofiq yangi tahrirda qabul qilingan
4. “Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuniga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish haqidagi 05.11.2019 yildagi O‘RQ-580-son.

5. “Valyutani tartibga solish to’g’risida”gi O’zbekiston Respublikasi Qonuniga o’zgartish va qo’shimchalar kiritish haqidagi 22.10.2019 yildagi O’RQ-573-son.
6. “To’lovlar va to’lov tizimlari to’g’risida”gi 01. 11.2019 yildagi O’RQ-578-son.
7. Soliq kodeksi 2023 yil.
8. Abdullaeva Sh.Z., Abdullaev Yo.A., Qoraliev T.M. Bank ishi. Darslik. –T.: “Iqtisod va moliya”, 2010
9. Белоглазова Г.Н. Деньги, кредит, банки. –М.: «Юрайт», 2015 г
10. *Бабук И.М. Экономика промышленного предприятия: учебник; - М.: Инфра-М, 2018 г.- 432 с.*
11. Omonov A.A., Marpatov M.D. Pul va pul muomalasi. O’quv qo’llanma –T.: 2020, «Akademiya» nashriyoti.